

Roman Magryś
Uniwersytet Rzeszowski

Parę uwag o konferencji
Poezja okolicznościowa lat 1730-1830 w Polsce.
Nowe (?) perspektywy badawcze

W dniach od 24 do 26 kwietnia 2012 roku w murach Uniwersytetu Rzeszowskiego i Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa poświęcona poezji okolicznościowej lat 1730–1830 w Polsce. Organizatorami konferencji byli pracownicy Zakładu Literatury Staropolskiej i Polskiego Oświecenia UR oraz Zakładu Historii Literatury PWSW w Przemyślu. Przygotowanie tak szeroko zakrojonego przedsięwzięcia badawczego umożliwiło wsparcie finansowe projektu przez rektorów obu uczelni, a także władze miasta Rzeszowa i Przemyśla oraz władze województwa podkarpackiego. Spotkanie naukowe w Rzeszowie i Przemyślu zgromadziło historyków literatury z najbardziej prężnych ośrodków badawczych i akademickich w kraju, m.in. Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Zielonogórskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu w Białymstoku. W konferencji wzięli udział zarówno młodzi naukowcy, jak i literaturoznawcy o znaczącym dorobku badawczym. Obrady w pierwszym dniu konferencji otworzył JM Rektor Uniwersytetu Rzeszowskiego, prof. dr hab. Stanisław Uliasz. Witając uczestników tego spotkania naukowego, podkreślił istotny wkład w rozwój badań nad literaturą oświecenia zmarłego w 2011 roku prof. dra hab. Piotra Żbikowskiego, długoletniego pracownika WSP w Rzeszowie i Uniwersytetu Rzeszowskiego. W imieniu gospodarzy sesji owocnych obrad życzył jej uczestnikom dr hab. prof. UR Marek Nalepa.

Konferencja została podzielona na dwie części. Od godziny 9 do godziny 13 trwały obrady plenarne w sali konferencyjnej Biblioteki UR, zaś od 15 do 18.30 obrady w różnych sekcjach tematycznych w salach dydaktycznych

Instytutu Filologii Polskiej UR. Celem zarówno obrad plenarnych, jak i prowadzonych w poszczególnych sekcjach była systematyzacja wiedzy o polskiej poezji okolicznościowej okresu oświecenia, a jednocześnie zainicjowanie nowych dróg badawczych w tej dziedzinie studiów humanistycznych. Okres ten cechuje duża dynamika zmian politycznych, społecznych i cywilizacyjnych, wskutek czego historia narodu polskiego nabiera wówczas gwałtownego przyspieszenia. W ramach tego okresu mieszczą się tak niepowtarzalne, a jednocześnie przełomowe wydarzenia, jak elekcja Stanisława Augusta Poniatowskiego, konfederacje: radomska, toruńska, śluckska, barska, targowicka, rozbiory państwa polskiego z lat 1772, 1793 i 1795, obrady Sejmu Wielkiego uwieńczone uchwaleniem Konstytucji 3 maja, insurekcja kościuszkowska, wojny napoleońskie, powstanie listopadowe. Nie dziwi zatem fakt dużego zróżnicowania wystąpień uczestników obrad, które mimo to ułożyły się w wachlarz problemów komplementarnych czy też ściśle ze sobą związanych.

Jedną z ciekawszych kwestii badawczych była próba zdefiniowania poezji okolicznościowej, co stanowi nie lada problem, gdyż jest to odmiana twórczości literackiej, która ma wiele postaci i form. Mówiła o tym już podczas pierwszego wystąpienia konferencyjnego prof. dr hab. Teresa Kostkiewiczowa. Badaczka zauważyła, że nawet poezja egzystencjalna, nacechowana dużą dozą intymności, może odwoływać się do istotnych wydarzeń historycznych, a tym samym wchodzić w zakres poezji okolicznościowej. Wystąpienie Teresy Kostkiewiczowej otwierające obrady plenarne konferencji rzeszowskiej poświęcone zostało wypowiedziom poetyckim dotyczącym pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej szlacheckiej. Badaczka zaproponowała, aby utwory, w których pojawia się ten temat, rozpatrywać w kontekście przedrozbiorowego toposu upadku mocarstw i katastroficznych wizji zagłady państwa polskiego. Kostkiewiczowa swym zainteresowaniem objęła przede wszystkim wiersze, w których kwestia rozbioru nie stanowiła ich głównego tematu, lecz pojawiała się aluzyjnie i okazjonalnie. Należą do nich dokonania najwybitniejszych poetów epoki: Ignacego Krasickiego, Adama Stanisława Naruszewicza, Franciszka Karpińskiego, Franciszka Dionizego Książka. Wiersze tych twórców z lat 1772–1778 pokazują, że rozbiór ujmowany jest w nich nie tyle jako fakt polityczny, ale doświadczenie egzystencjalne o silnym charakterze traumatycznym. W utworach owych po raz pierwszy pojawia się motyw zemsty i mściciela. Osobisty ton tych wierszy prowadzi do istotnych przemian normy intymności poetyckiej w polskiej poezji drugiej połowy XVIII wieku.

Obrady plenarne w Rzeszowie ukazały wielostronność metod i sposobów opisu poezji okolicznościowej lat 1730–1830 w Polsce. Dobrze dowiodło tego wystąpienie dra hab. Romana Dąbrowskiego zatytułowane *O funkcjach heroikomiki w oświeceniowej poezji okolicznościowej*. Autor referatu zauważył na wstępie, że poematy heroikomiczne powstałe w oświeceniu mają wydzźwięk okolicznościowy ze względu na konkretne zdarzenia, które

inicjują ich powstanie. Głównym zadaniem badawczym, jakie postawił przed sobą Roman Dąbrowski, było rozpatrzenie zabiegów heroikomicznych w wybranych utworach polskiego oświecenia, wyolbrzymiających błahę wydarzenia z życia towarzyskiego czy publicznego. Naukowiec zanalizował zatem różne gry literackie służące temu celowi m.in. w takich poematach heroikomicznych, jak: *Balon, czyli Wieczory puławskie* Franciszka Dionizego Książnina, *Klub Piśmienniczy* Tymona Zaborowskiego, *Suflerois, czyli Wojna piór uczonych* Józefa Franciszka Królikowskiego, *Sąd Apollina* Stanisława Trembeckiego, *Heautoumastix. Bicz na siebie samego* Jacka Idziego Przybylskiego. Źródłem heroikomiczności mogą się stać różne manipulacje tekstowe, chociażby przedstawianie siebie jednocześnie jako narratora i bohatera wydarzeń epickich czy też dokładne dokumentowanie w przypisach przebiegu mało istotnego sporu literackiego, a także inicjowanie szeregu skojarzeń literackich. Roman Dąbrowski zwrócił uwagę na to, że okolicznościowa heroikomika mogła spełniać trzy funkcje, czysto ludyczną, polemiczną lub społeczną, przez którą należy rozumieć piętnowanie określonych postaw politycznych czy publicznych.

W jeszcze innym kierunku zorientowane było wystąpienie dra hab. Pawła Kaczyńskiego, który poddał analizie typowe dla poezji rodzinnej gatunki literackie, epitalamia i genetliakony. Uczony w przypadku oświeceniowych epitalamiów zastanawiał się nad rolą miłości erotycznej, zmysłowej w ich strukturze retorycznej. W tej sprawie doszedł do wniosku, że nie stanowiła ona zawsze istotnej przesłanki udanego związku małżeńskiego, chociaż jej znaczenie w kulturze życia rodzinnego w okresie oświecenia zdaje się wzrastać. W pierwszym planie epitalamiów sytuowały się cnoty osobiste przyszłych małżonków i sakralny charakter małżeństwa. Natomiast w genetliakonach dominowały przewidywania co do przyszłych losów dzieci z wysokich rodów budowane w oparciu o cnoty przodków i odpowiednie wychowanie. Czasem dochodziła w nich do głosu refleksja nad wiekiem dziecięcym i jego znamienymi cechami. Paweł Kaczyński wziął także pod uwagę wiersze rodzinne Krasickiego, który odstąpił od konwencjonalnych ujęć własnej rodziny na rzecz refleksji egzystencjalnej i filozoficznej. Badacz zwrócił uwagę również na szereg tekstów oświeceniowych poświęconych ideałowi matki-Polki w okresie zaburzeń politycznych i kryzysu państwa polskiego.

Na przebiegu obrad w poszczególnych sekcjach najbardziej chyba zaważyło wystąpienie dra hab. prof. IBL PAN Jerzego Snopka poświęcone właściwemu rozumieniu poezji okolicznościowej. Uczony przedstawił dylematy teoretyczne, które towarzyszą rozważaniom na ten temat od kilkudziesięciu lat. Problem właściwej definicji poezji okolicznościowej przewijał się podczas wszystkich dyskusji wieńczących obrady pierwszego dnia i stał się też kluczowym motywem wystąpień na obradach zorganizowanych w Przemyślu. Zanim jednak uczestnicy spotkania dotarli do tego dawnego miasta, mieli okazję zwiedzić najcenniejsze zabytki Podkarpacia,

jak chociażby Muzeum-Zamek w Łańcucie, Zespół Zamkowo-Parkowy w Krasiczynie czy Muzeum-Kamienicę Orsettich w Jarosławiu. Szczególnym zainteresowaniem naukowców cieszyły się starodruki z Biblioteki Muzealnej w Łańcucie, które do tej pory nie zostały wyczerpująco opisane i skatalogowane.

Obrady w Przemyślu otworzył JM Rektor Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej, prof. dr hab. Jan Draus, który mówił o historii uczelni i jej dalszym rozwoju. Obrady przemyskie także miały dwie części, najpierw plenarną, następnie zaś wielosekcyjną. Ta pierwsza pokazała jeszcze raz, jak szeroka problematyka kryje się pod kategorią badawczą „polska poezja okolicznościowa wieku oświecenia”. Szczególnie interesujące były referaty traktujące o kulturowych funkcjach literatury okolicznościowej autorstwa prof. dr hab. Aliny Aleksandrowicz-Ulrich i prof. dr hab. Marii Wichowej. Alina Aleksandrowicz-Ulrich (tekst uczoney z powodu jej nieobecności odczytał dr hab. prof. UMCS Artur Timofiejew) zajęła się onomastycznym i topograficznym nurtem w polskiej poezji okolicznościowej późnego oświecenia. Wyróżnionymi w wystąpieniu badaczki miejscowościami, którym dedykowano wiersze okolicznościowe, były Puławy, Sieniawa i Przemyśl. Autorka referatu zajęła się, ściśle rzecz biorąc, dialogiem poetyckim między Puławami i ziemią przemyską, w którym ta sama miejscowość lub jej mieszkańcy występują raz jako podmiot mówiący, to znów jako adresat słów wypowiedzianych przez innego rozmówcę. Alina Aleksandrowicz-Ulrich ukazała poprzez śledzenie owego dialogu specyfikę geograficzną, kulturalną i literacką Puław i Sieniawy. A wszystko to w kontekście życia towarzyskiego Izabeli Czartoryskiej i jej związków rodzinnych z obydwoma wymienionymi miejscowościami. Alina Aleksandrowicz-Ulrich zajęła się bardziej szczegółowo utworem okolicznościowym Izabeli Czartoryskiej *Rzecz wiejska*, który prezentuje Sieniawę w konwencji beztroskiej i radosnej sielanki. Wiersz ten, zdaniem badaczki, stymuluje wymowę uprzejmości między Puławami a ziemią przemyską, które mają różny wyraz materialny; są to nie tylko wiersze, ale też ogrodowe napisy okolicznościowe i upamiętnienia z odpowiednio dobranymi inskrypcjami. Badaczka śledziła kontakty mieszkańców Puław i ziemi przemyskiej, aby jak najwierniej oddać atmosferę panującą w majątkach rodu Czartoryskich.

Specyficzny temat podjęła także prof. dr hab. Maria Wichowa, zajmując się zawartością trzeciego tomu *Nowych Aten* Benedykta Chmielowskiego, w którym pomieścił on szereg napisów i utworów okolicznościowych odzwierciedlających wystrój ogrodu w Firlejowie, miejscu swego zamieszkania. Ze zbioru tych zapisów można wiele dowiedzieć się o ich pomysłodawcy. Na przykład z wiersza *Expensa domowa moja*, który ma charakter autobiograficzny i dokumentalny, wyłania się obraz zapobiegliwego gospodarza, godnego naśladowania. Z różnych napisów ogrodowych wynika, że Chmielowski cenił sobie życie ustronne, dalekie od zgiełku wielkiego świata, a jego główną troską pozostał los powierzonych mu parafian. Autor ogrodowych

napisów postrzegał siebie jako istotę ulotną i kruchą, w swych utworach koncentrował się przeważnie na marności człowieka i świata. Maria Wichowa zwróciła uwagę na to, że ambicją Chmielowskiego było popisywanie się demonstrowaniem różnych gatunków literackich w mowie wiązanej. Ulubionym gatunkiem pisarza były jednak sceny alegoryczne, które w *Firlejowie* zostały przedstawione na obrazie, lecz w inskrypcjach opisane słowem. Maria Wichowa wnikliwie zajęła się emblematami Chmielowskiego, ale także zagadkami o charakterze ludycznym. Na koniec badaczka rozważyła estetyczne walory poezji okolicznościowej w inskrypcjach *firlejowskich* autorstwa Chmielowskiego. Wskazała, że mają one sylwiczny charakter, a to znaczy, iż ich celem jest zaspokajanie ciekawości świata, a jednocześnie dostarczanie rozrywki czytelnikowi.

Podczas obrad plenarnych w Przemyślu nie zabrakło też wystąpienia na temat poezji politycznej. Na ten temat mówił dr hab. prof. UW Jarosław Czuby. Przedmiotem jego szczególnego zainteresowania była okolicznościowa poezja czasów Księstwa Warszawskiego. Uczony zauważył zmiany w tematyce tej poezji, jej ukierunkowanie na sprawy militarne i wojenne. Jednocześnie dłużej zatrzymał się nad faktem braku mieszczańskiej poezji politycznej, dochodząc przyczyn tego stanu rzeczy. Badacz wiązał to z nieistnieniem odpowiedniej elity mieszczańskiej zainteresowanej walką polityczną o wysoki status społeczny własnego stanu. Jarosław Czuby rozważył tę kwestię w odniesieniu do przemian struktury mieszczaństwa od czasów Sejmu Wielkiego po epokę Księstwa Warszawskiego. Jego zdaniem brak aktywności politycznej mieszczaństwa w dobie napoleońskiej mógł wynikać z upadku dawnych elit finansowych albo też przejmowania przez trzeci stan ważnych urzędów w państwie, co powodowało pacyfikowanie rewolucyjnych nastrojów społecznych.

Rozmaitość naukowych inspiracji poezją okolicznościową uwidocznił esej dra hab. prof. UAM Dariusza Cezara Maleszyńskiego, stanowiący filozoficzną i literacką wariację na temat tak cenionej w piśmiennictwie oświecenia wartości społecznej, jaką była zgoda narodowa. Natomiast prof. dr hab. Tomasz Pokrzywniak zwrócił uwagę na niezwykłą cechę poezji okolicznościowej Ignacego Krasickiego, jaką jest proponowanie w niej uniwersalnych wzorców życia i moralności.

Wystąpienia w ramach poszczególnych sekcji były w czasie obrad przemyskich, podobnie jak w Rzeszowie, bardzo zróżnicowane. Przyniosły całkowicie nowe propozycje badawcze, wśród których wyróżniła się z pewnością wypowiedź dr hab. Bożeny Koredczuk na temat literatury okolicznościowej w kręgu warszawskiej inteligencji prawniczej w I połowie XIX wieku. Badaczka najpierw zajęła się społeczną strukturą inteligencji polskiej na przełomie XVIII i XIX wieku. Wskazała na istotną rolę prawników w kształtowaniu się kultury literackiej elit społecznych, wynikającą z ich humanistycznego i retorycznego wykształcenia. Bożena Koredczuk podjęła następnie zagadnienie tworzenia przez prawników literackich salonów oraz

literatury okolicznościowej. Najżywsze dyskusje toczono jednak w ramach sekcji genologicznej. Podczas obrad przemyskich pojawił się ciekawy pomysł autorstwa dra hab. prof. UZ Sławomira Kufla, aby odróżnić od siebie poezję okoliczności i poezję okolicznościową, mniej emocjonalną i bardziej retoryczną. Obrady podsumowała prof. dr hab. Teresa Kostkiewiczowa, która zwróciła uwagę na ich doniosłość ze względu na wieloaspektowość oraz głębię analiz i interpretacji literaturoznawczych prezentowanych podczas konferencji. O rozległości tematu poezji okolicznościowej w Polsce lat 1730–1830 świadczy liczba sekcji, w których przedstawiano referaty i dyskutowano określone problemy naukowe. W sumie było ich dziewięć, a obejmowały tak różne zagadnienia, jak choćby kryzys polskiej państwowości i przełom romantyczny w literaturze rodzimej. Ostatnią część spotkania naukowców z całej Polski stanowiło wieczorne zwiedzanie Przemysła – po starej części grodu oprowadzał gości prof. Marek Nalepa, który miał w zanadrzu wiele ciekawostek historycznych z nim związanych, dotyczących nowszych i starszych dziejów miasta.

Wyrazistym zwieńczeniem konferencji będzie monografia wyrosła na gruncie wystąpień sesyjnych, dotycząca poezji okolicznościowej lat 1730–1830 – przybliży ona z pewnością szerokiemu gronu polonistów badania nad tą grupą tekstów staropolskich i oświeceniowych, bez których znajomości nasza wiedza o obu tych epokach jest jeśli nie fragmentaryczna, to z pewnością niepełna.